

(فصل یکم) کلیات درس اول:

مبانی علوم و فنون ادبی

متن چیست؟

هر چیزی که ذهن ما را به پویایی درمی آورد. صدایی که می شنویم، بویی که حس می کنیم، رویدادی که می بینیم، مزه ای که می چشیم و چیزی که لمس می کنیم هر کدام متن به شمار می آیند.

«متن» به برونه ی زبان گفته می شود که ذهن مخاطب را به پویایی و تحرک وامی دارد. متن و تعریف آن ریشه در مباحث فلسفی دارد

پیشینه ی ادبیّات؟

همان ادب است و نزد پیشینیان، ادب هر چیزی است که انسان را از خطا و اشتباه حفظ می کند.

در حوزه ی زبان عناصری چون صرف و نحو، بدیع، معانی و بیان، قافیه، خط و ... ما را از خطای در سخن حفظ می کنند.

ادیب کیست؟

ادیب به کسی گفته می شود که با شیوه های گوناگون سخن آشنا باشد

ادبیّات چیست؟ (چهار تعریف ادبیّات)

الف- مجموعه نوشته ها، اصطلاحات و رفتارهایی که در یک رشته ی علمی یا حرفه ای رواج می یابد. مانند: ادبیّات پزشکی، ادبیّات مدیریت، ادبیّات اخلاق، ادبیّات سینما، و...

ب- همه ی آثار مکتوب که به تاریخ تمدّن بشری متعلّق باشد. مثل متون علمی، تاریخی، جغرافیایی، فلسفی و ... ادبیّات گفته می شود.

- ج- به نوشته هایی که باورها، اندیشه ها و خیال ها را در عالی ترین صورت بیان می کند. مثل: ادبیات شفاهی، افسانه ها، حکایات، مثل ها، ترانه ها و... ادبیات گفته می شود.

د- به سخن اثرگذار و بلیغ و رسا ادبیات گفته می شود.

نتیجه گیری از تعریف ادبیات^۳:

ادبیات هنر کلامی است و کلامی است که زیبا، خیال انگیز، عاطفی و تأثیرگذار باشد و ماده ی آن زبان است پس ادبیات کاربرد هنری زبان است.

تفاوت ادبیات و زبان در چیست؟ (تفاوت در هدف)

الف- هدف زبان: ایجاد ارتباط و پیام رسانی است.

ب- هدف ادبیات: زیبایی آفرینی است.

ج- در منطق زبان واژگان معنی قراردادی و روشنی دارند.

د- در ادبیات با توجه به خیال، منطق معنایی زبان را درهم ریخته می شود.

دو ویژگی سخن رسا و بلیغ چیست؟

الف- فصاحت : در لغت به معنی روشنی و درستی کلمه و کلام .
در اصطلاح بیان مقصود با الفاظی روشن و روان به طوری که معنی آن به آسانی فهمیده شود.

ب- بلاغت : در لغت به معنی رسایی سخن ،چیره زبانی و شیوا سخنی.
در اصطلاح،سخن گفتن به اقتضای حال شنونده و جایگاه یا مطابقت سخن با موقعیت و شرایط.
بلاغت یادآور این ضرب المثل و بیت است که :

هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد.

چون که با کودک سروکارت فتاد / هم زبان کودکی باید گشاد

- «مولوی»

تفاوت فصاحت و بلاغت:

- الف- فصاحت به چگونگی واژگان بازمی‌گردد ولی بلاغت هم به فصاحت توجه دارد و هم به معنی و محتوای کلام.
- ب- فصاحت جنبه‌ی ظاهری الفاظ و کلام است ولی بلاغت به جنبه‌های معنوی و محتوایی کلام مرتبط می‌شود.

شاخه های علم بلاغت:

الف- بدیع: مشتمل بر:

(سجع، جناس، اشتقاق، موازنه، ترمیم، ذوقافیتین و...)

(آرایه های لفظی) مانند:

(آرایه های معنوی) مانند:

(حسن تعلیل، تضاد، پارادکس، تناسب، ایهام، لف ونشر، مثل و...)

ب- بیان: مشتمل بر:

(تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز)

ج- معانی: مشتمل بر:

(جمله های خبری، استفهام، آرزو، امر، نهی، ندا،

عاطفی، قصر و حصر، ایجاز، اطناب، مساوات، و..)

بخش دوم : بررسی و طبقه بندی آثار:

یکی از آسان ترین و کاربردی ترین شیوه های بررسی و طبقه بندی آثار ادبی این است که متن را در سه قلمرو زیر بررسی شود.

الف- قلمرو زبانی

ب- قلمرو ادبی

ج - قلمرو فکری

قلمرو زبانی:مشمول بر:

الف- سطح واژگانی(بررسی واژگان از نظر فارسی و غیر فارسی بودن_ ساختمان کلمات _ روابط معنایی _ درستی و نادرستی الفاظ و...)

ب- سطح دستوری(قواعد دستوری_ دستورتاریخی_ کوتاهی وبلندی جمله ها _ انواع جمله ها و...)

قلمرو ادبی:مشمول بر:

الف- سطح آوایی یا موسیقایی(قافیه- ردیف- آرایه های لفظی و تناسبهای آوایی مانند واج آرایی- واژه آرایی- سجع و جناس و...)

ب- سطح بیان(بررسی تشبیه- استعاره- مجاز- کنایه و...)

ج- سطح بدیع معنوی(بررسی تضاد- ایهام - تناسب و ...)

قلمرو فکری:

منظور بیان اندیشه و فکر حاکم بر متن است. تعیین رنگ و بوی فکری و حال و هوای مسلط بر متن

مصادیقی برای قلمرو فکری:

عینی،ذهنی
شادی گرا،غم گرا
خردگرا،عشق گرا
جبرگرا،اختیارگرا
عرفانی،طبیعت گرا
خوش بینی،بدبینی
فلسفی،روان شناختی
محلی وبومی ،میهنی وجهانی
...و

انواع ادبی:

قدیمی ترین طبقه بندی انواع ادبی در یونان باستان بوده است که عبارتند از:

الف- حماسی

ب- غنایی

ج- تعلیمی

د- نمایشی

پایداری، عرفانی و... بخش هایی هستند که بعدها اضافه شده اند.

تقسیم بندی آثار ادبی از دو دیدگاه کلی:

الف- بر اساس محتوا و موضوع:

(شعر، داستان، نمایشنامه، قطعه ی ادبی و...)

ب- بر اساس ساختمان و شکل:

(قصیده، غزل، قطعه، مثنوی، رباعی، دوبیتی، مسمط، مستزاد، ترکیب بند، ترجیع بند، تک
بیتی، شعر نو، شعر سپید، موج و...)

کالبدشکافی متن

منظور از کالبدشکافی چیست؟

بررسی پیکروکالبد شعر یا نثر به منظور شناخت عناصر و سازه های آن، کالبدشکافی گفته می شود.

مراحل کاربرد شکافی:

- الف- خوانش درست متن
- ب- شناسایی و استخراج نکات زبانی
- ج- شناسایی و استخراج نکات ادبی
- د- شناسایی و استخراج نکات فکری
- ه- نتیجه گیری و تعیین نوع ادبی متن یا اثر

خوانش درست متن:

نخستین گام مؤثر در رویارویی با متن است.

با خوانش درست متن می توان لحن و آهنگ خاص متن را کشف کرد و به حال و هوای متن پی برد.

خوانش متن بسیار ضروری است با آرامش می خوانیم (مرحله ی چشم خوانی) تا به فضای کلی اثر پی ببریم.

شناسایی و استخراج نکات زبانی مشتمل بر:

بررسی واژگان از نظر تاریخی و قدمت (دستور تاریخی)

بررسی واژگان از نظر دخیل و یا بومی بودن زبان

بررسی کاربرد شبکه های معنایی (مترادفات)

ترکیب سازی (وصفی، اضافی، عطفی و...)

بررسی کاربردهای دستور تاریخی مثل انواع «را» فک اضافه و حرف اضافه

بررسی و تحلیل جمله ها از نظر دستوری (خبری، پرسشی و...)

بررسی واژگان از نظر ساختاریا ساختمان (ساده، مشتق،....)

شناسایی و استخراج نکات ادبی مشتمل بر:

الف- تعیین و چگونگی قافیه و ردیف

ب- تعیین قالب شعر و یا نثر

ج- بررسی آرایه های لفظی و معنوی و زیورهای کلامی مانند (سجع، جناس و... تشبیه، استعاره و...)

شناسایی واستخراج نکات فکری:

بیان اندیشه و فکر حاکم بر متن است. تعیین رنگ و بوی فکری و حال و هوای مسلط بر متن

مثال :

این متن حال و هوای عرفان و خدا شناسی دارد و...

این سروده حماسی است و بر میهن پرستی تأکید ویژه دارد و...

نتیجه گیری و تعیین نوع ادبی متن یا اثر:

با توجه به فکر مسلط بر متن می توان نتیجه ی منطقی گرفت و در پایان نوع ادبی آن اثر را تعیین می کنیم.

